

UDC 332: 353; 504.03**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ: ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ****кандидат економічних наук, Жученко А.М.**

Консорціум компаній «СНТ», Україна, м. Київ

Розкрито соціо-еколого-економічний зміст господарського механізму виробничого природокористування та наведений алгоритм його екологізації, як одного з напрямів сталого розвитку регіону. В результаті дослідження, розглянуто поняття «екологізація». Сформовані основні принципи екологізації регіону, що постали основою для побудови алгоритму екологізації господарського механізму регіону. Приведений алгоритм екологізації господарського механізму виробничого природокористування в три етапи: перший – формальний, що вміщує екологізацію елементів господарського механізму; другий – реально інтенсивний, передбачає екологізацію виробництва; третій – інтенсивно-кoeволюційний, характерний гармонією відносин суспільства з природою.

Ключові слова: господарський механізм, принципи, регіональний розвиток, економічний розвиток, природокористування, відтворення

PhD in Economical Sciences, A.M. Zhuchenko Ecologization: the way to sustainable development of the region/ Consortium of companies "SNT", Ukraine, Kyiv

The socio-ecological-economic content of the economic mechanism of industrial production is revealed and the algorithm of its ecologization as one of the directions of sustainable development of the region is given. As a result of the study, the concept of "ecologization" is considered. The basic principles of ecologization of the region that formed the basis for constructing an algorithm for ecologization of the economic mechanism of the region have been formed. The given algorithm of ecologization of the

economic mechanism of industrial use in three stages: the first - a formal, containing the ecologization of elements of the economic mechanism; the second - really intensive, envisages ecologization of production; the third - intensive-coevolutionary, characteristic of the harmony of relations of society with nature.

Keywords: economic mechanism, principles, regional development, economic development, nature management, reproduction

Вступ. Низький рівень загальної культури виробництва та споживання, домінування природовмісних галузей, використання ресурсо– та сировинних технологій, милітарізація економіки, сировинна орієнтація експорту, відсутність гуманістичних пріоритетів розвитку, неефективний господарський механізм спричинили за багатов років тяжку екологічну ситуацію в регіонах держави. Тому при всій важливості економічного зростання, сьогодні вже не достатньо прагнути просто до економічної стійкості, необхідна економічна стійкість при умові послаблення технологічного навантаження. Враховуючи сучасні умови, процеси регіоналізації та децентралізації в державі, слід відмітити всю складність та багатоаспектність даних проблем. За таких умов, результативність зусиль, що вживаються в даному напрямі, багато в чому залежить від того, наскільки успішно вона буде вирішуватися на конкретних територіях – в регіонах, кожний з котрих має свою природогосподарську специфіку.

Вітчизняна регіоналістика на основі регіональної статистики, спеціальних наукових досліджень та існуючого світового досвіду проводить аналіз позитивних та негативних тенденцій перехідних соціально-економічних процесів. Але особливе значення має вироблення принципів, на яких буде будуватися новий господарський механізм з елементами екологізації. Наука про господарський

механізм в цілому подана в роботах Л. Абалкіна [4], В. Афанасьєва, Я. Гуменюка, В. Овсюченка, В. Медведєва, В. Полозова, М.Шевченка, В. Шкурупія, А Чухно та ін.

Особливості механізму природокористування в умовах переходу до ринку досліджували О. Балацький, О. Веклич [6], А. Голуб, Б. Данилишин, М. Лемешова, О.Нечипоренко, Є. Мішенін [3], О. Маздюк [5], Н. Пахомова та ін.

Важливість проведених досліджень по еколого-економічній проблемі, як на національному, так і регіональному рівні, важко переоцінити. Разом з тим, теоретичне усвідомлення проблем екологічно стійкого розвитку економіки регіону в умовах соціально-ринкової трансформації недостатньо, що на наш, погляд, не сприяє впровадженню екологічних пріоритетів в господарську діяльність регіонів і ускладнює їх перехід до перспективної моделі розвитку. В світлі поставленої проблеми і діючого ринково-трансформаційного процесу особливо важливим постає дослідження концептуальних основ і механізмів екологічно стійкого розвитку економіки регіону.

Формування мети статті. Мета полягає в розкритті соціо-еколого-економічного змісту господарського механізму виробничого природокористування і алгоритму його екологізації, як одного з напрямів сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Екологізація, як процес, як явище, покликане вирішити одвічні еколого-економічні протиріччя, вже на рівні мислення людини у подоланні протиріччя між його потребами і навколишнім природнім середовищем. За змістом, екологізація, означає початок нового етапу взаємодії людини та природи, це цілеспрямована зміна продуктивних сил, суспільних відносин і господарського механізму в сторону їх більшої відповідності вимогам до охорони навколишнього середовища. Тож, екологізацію можна

визначити, як розумне використання природи у відповідності з вимогами екологічних та продуктивних законів (правил) через оптимальну взаємодію екосистеми та технологічних процесів, що забезпечують не тільки отримання необхідного об'єму високої якості товарної продукції, але і нормальне функціонування формуючої загальнопланетної біосоціальної системи в умовах збереження екологічної рівноваги в навколишньому середовищі [1, с.78].

Особливість екологізації господарського механізму полягає в поступовій зміні об'єкту регулювання – економічної системи регіону на єдину цілісну еколого-економічну систему регіону, взаємодіючу з соціальною.

Алгоритм екологізації господарського механізму умовно можна розділити на три етапи: перший – формальний, другий – реальний, інтенсивний і третій – інтенсивно-кoeволюційний.

Перший етап пов'язаний з такими процесами, як відтворення природнього середовища, природоохоронна законодавча діяльність, вироблення екологічних принципів і імперативів. Екологізація господарського механізму регіону передбачає включення в його склад наступних екологічних елементів:

- 1) облік і соціально-економічна оцінка природо-ресурсного потенціалу і екологічного стану регіону;
- 2) формування еколого-орієнтованих національних рахунків;
- 3) планування охорони навколишнього середовища та раціонального використання природніх ресурсів регіону;
- 4) фінансово-кредитних механізмів використання природи;
- 5) екологічне страхування;
- 6) екологічні фонди;
- 7) формування системи економічних дій на екологізацію виробництва;

8) стимулювання створення ринків екологічних послуг, продукції, технологій і обладнання;

9) облік факторів прийнятного екологічного ризику при прийнятті господарського рішення;

10) удосконалення організаційно-економічних методів природокористування;

11) облік екологічних факторів при приватизації.

Важливою умовою при інтеграції екологічних елементів в загальну систему є їх регулярність, рівноправність і співвідношення з основними елементами господарського механізму. Це буде сприяти, з одного боку, об'єктивного прогнозу майбутніх вкладень у сферу екології при реалізації господарських рішень, з іншого формування фінансової бази для розвитку господарського сектору, працюючого на дану сферу.

Екологізація економічних елементів господарського механізму потребує внесення коректив і в методологічну базу. Зокрема, на цьому етапі необхідно *сформувати основні принципи екологізації регіону*. Виходячи з соціо-еколого-економічної методології дослідження, вони зводяться до наступного:

1) принцип забезпечення збереження просторової цілісності природніх систем в процесі їх господарського використання, сформованим функціональним взаємозв'язком підсистем в даному регіоні, оскільки руйнування її неминуче призведе до розпаду екосистеми в цілому та до порушення загального придатного до життя середовища.

2) принцип забезпечення різноманітного в регіонально-галузевій структурі. Формувати структуру галузей слід таким чином, щоб в регіональній комбінації галузей була передбачена можливість рівномірного використання всіх пов'язаних елементів регіональної природньої системи.

3) принцип пріоритетності критеріїв екологічної оптимальності в перспективі при визначені економічної ефективності діючого природокористування. Екологізація сфери природокористування потребує цілеспрямованого, економічно обґрунтованого формування таких економічних зв'язків і відношень, які б враховували екологічні наслідки виробничої діяльності всіх господарських підрозділів в даній діяльності, проектуючи їх на подальшу перспективу, забезпечуючи збереження придатних для життя властивостей навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

4) принцип єдності виробничого і природного ритму. Облік ритмічності природних явищ дає можливість пристосуватися до багатьох змін в зовнішньому середовищі та підвищити, таким чином адаптацію економіки до її коливальних процесів.

5) принцип відповідності техногенезу відповідним процесам. Згідно даному принципу розвиватися повинні тільки такі схеми технологічного зв'язку між підприємствами, котрі дозволяють відходам виробництва і споживання органічно включатися в природні процеси.

6) принцип стабілізації об'ємів залученого у виробництво природних речовин за рахунок багатократного його використання. Це забезпечить ресурсозбереження та зниження натуральної продукції.

Сукупна дія всіх цих принципів запустить процес екологізації в регіоні.

На цьому етапі необхідно вирішити гострі екологічні проблеми, викликані використанням застарілих методів ведення господарства, безгосподарністю або грубими порушеннями законодавства, і таким чином, вийти на прийнятний рівень екологічної безпеки.

Ефективним напрямом постає використання «екологізованих» економічних показників, оскільки впровадження міжнародних економічних стандартів як в країні в цілому, так і в її окремих регіонах,

дозволить залучити додаткові інвестиції. Екологізація економічних показників означає екологічний облік природних активів за їх фізичними у вартості показниками, ступенем їх вичерпання та деградації. В основі екологізації показників господарського механізму лежить концепція «кредитно-грошових відносин» між суспільством і природою. Ці відносини будуються на політиці екологічного боргу. Екологічний борг – це відхилення стану навколишнього середовища від оптимального, характерного здібністю до повного самовідновлення, під дією економічної діяльності. Якщо стан навколишнього природного середовища за певних умов поліпшиться, то це буде означати зменшення екологічного боргу, а його приріст, навпаки, буде свідчити про погіршення стану.

Процес екологізації показників, проведених на рівні народного господарства, може бути реалізований і на рівні регіону, оскільки всі ефекти і збитки, викликані економічною діяльністю, проявляються, вперше на конкретних територіях. Тому процес екологізації господарського механізму передбачає його регіоналізацію [2, с. 323].

На першому етапі також важливо зробити уточнення деяких термінів, пов'язаних з природними ресурсами, у зв'язку з соціо-еколого-економічною модифікацією господарського механізму:

- Природня спадщина – це сукупність природних багатств і багатств історичного і культурного значення;

- Природня рівновага – стійке і гармонійне існування популяцій організмів в навколишньому середовищі;

- Природні активи (як відтворювальні, так і природні) – це сухопутні і водяні території з їх екосистемами, підґрунтові активи та повітря;

- Природні ресурси – це природні активи (сировинні матеріали), присутні в природі, які можуть бути використані в системі промислового виробництва і споживання;

- Природний капітал – це природні активи, котрі використовуються для промислового виробництва в якості постачання природних ресурсів у вигляді сировини і послуг, наданих навколишнім середовищем.

Досягнення головної мети першого етапу – зниження антропогенного тиску на еколого-економічну систему – дозволити перейти до реалізації наступного етапу екологізації господарського механізму.

Другий етап екологізації господарського механізму пов'язаний з перебудовою головної складової загального розвитку – матеріальним виробництвом, і тому отримав назву реально інтенсивного. Таким чином, головним об'єктом екологізації на цьому етапі є матеріальне виробництво, яке в ідеалі повинно інтегруватися з природою в єдину еколого-економічну систему з загальним кругообігом речовин та енергії.

Суть екологізації виробництва полягає в зміні виробничого апарату в рамках окремого підприємства, регіону, народного господарства в цілому на принципі замкнутості і безвідходності. Сучасне виробництво являє собою відкриту систему. Функціонування відкритої виробничої системи, де природа виступає зовнішньою умовою початку і кінця технологічного процесу, ґрунтується на принципі одноразового використання природних ресурсів. Тобто, кожний новий технологічний цикл починається вилученням природних багатств і закінчується викидами відходів [1, с.125].

Важливим аспектом другого етапу екологізації виробництва є підвищення його безпеки. Таким чином, економічно механізм повинен бути направлений, з одного боку, на підтримку конкретного рівня безпеки, а з іншого – на забезпечення випуску необхідної кількості продукції. Далі, екологізація виробництва передбачає оцінку екологічного стану в регіоні. Екологічний стан регіону визначається

діяльністю конкретних підприємств і залежить від тих же перемінних факторів – об'єму випуску продукції і кількість засобів, направлених на природоохоронну діяльність. Алгоритм забезпечення екологічної безпеки в регіоні можна розглянути на ступнім чином:

1. Збір інформації. Орган управління здійснює збір і обробку інформації, необхідної для визначення параметрів системи економічних механізмів. На основі цієї інформації формується оцінка рівня безпеки в регіоні і величина затрат господарських суб'єктів, направлених на зменшення їх негативної дії на безпеку. На даному етапі особливо необхідний контроль за точністю, правильністю і достовірністю інформації, поданою конкретними підприємствами, зацікавленими в її викривленні.

2. Вибір економічних інструментів. На даному етапі, в залежності від мети, відбуваються зміни економічних механізмів, що передбачають як заміну застосованих механізмів, так і зміни параметрів механізму при збереженні його типу.

3. Функціонування регіону в нових умовах. На цьому етапі при обґрунтованому виборі системи економічних інструментів діяльності підприємств буде направлена на підвищення безпеки виробництва і зменшення оцінки його негативного впливу на рівень екологічної безпеки регіону, що в результаті забезпечить досягнення головної мети – необхідного ступеня безпеки в регіоні поряд з високою економічною ефективністю. Якщо система економічних інструментів вибрана невдало, то діяльність підприємств призведе або до порушення встановлених стандартів, посилення негативних дій і зменшення рівня екологічної безпеки, або до підтримання її на потрібному рівні, але за рахунок зниження рівня життя населення.

Екологізація передбачає також виникнення нових галузей, обслуговуючих нову сферу. В підсумку екологізація виробництва

спровокує зміни в структурній політиці. На сьогодні є всі умови для успішної екологічної перебудови економіки:

- гігантські масштаби економіки і наявність повного набору виробництва, в яких утворюються відходи, котрі можуть бути використані;

- широка промислова база під інвестиційні проекти;

- наявність державної власності, оскільки тільки на її основі можлива реалізація проекту такого масштабу, що вимагає концентрації великих ресурсів і єдиного управлінського та контролюючого органу;

- наявність високого науково-технічного потенціалу;

- розвинута інфраструктура транспорту і зв'язку.

Таким чином, другий етап екологізації господарського механізму пов'язаний з проведенням адекватної екологічної політики, з змінами структури народного господарства, виробництва і споживання. Зміст даного етапу в переході до стабілізації антропогенного тиску на навколишнє середовище. Тобто, екологізація господарської діяльності на даному етапі повинна бути пов'язана з встановленням розумних норм об'єму природи і екологічної безпеки виробничої діяльності людей. Повинна пройти примітна екологізація експортно-імпортової, фінансової, інвестиційної, промислової та податкової політики держави, що передбачає (санкції, штрафи) за екологічну небезпечну діяльність і заохочення – за діяльність, що забезпечує екологічну безпеку.

Третій етап формування екологізації господарського механізму характеризується гармонізацією відносин суспільства і природи, котра зводиться до того, що цілі людини і засоби їх досягнення повинні бути остаточно приведені у відповідність з екологічними вимогами. Тобто, мова йде про еволюцію біосфери і суспільства, про їх спільний розвиток, як про необхідну умову збереження людини на Землі. В

суспільній свідомості такому стану відповідає концепція екологічної стійкості розвитку, котра ставить дві основні задачі: виживання людства і філософське визначення змісту життя людини. Людина, посилюючи свої знання в області екології, розкриває і осмислює природу, її внутрішню цінність. Відбувається об'єднання відповідальності людини з розумінням природи. Таку внутрішню єдність можна назвати надекологічним, коли людське «я» розкривається назустріч природньому світу, а людська свідомість розширюється до планетарних і космічних масштабів.

У зв'язку з цим в практику оцінки господарської діяльності, як складової частини соціо-еколого-економічного господарського механізму, потрібно впроваджувати нові показники:

1. Показники якості навколишнього середовища, який подає інформацію або описує стан навколишнього середовища: він включає в себе показники взаємодії, стану і реакції навколишнього середовища.

2. Показник стійкого економічного добробуту – формує оцінку економічного добробуту і в широкому розумінні, передбачає ряд поправок до показників особистого споживання, включаючи бажаних послуг та виключає небажаних витрат.

3. Показник реального прогресу, розглядається як альтернатива валового внутрішнього продукту, має на увазі оцінку економічного добробуту.

Крім того, в якості інтегральних показників, пропонується наступне:

1) індекс антропогенного навантаження на біосферу. Він використовується для порівняння руйнівного впливу на природу окремих держав. Індекс поданий у співвідношенні щільності антропогенного навантаження для конкретного регіону і для всієї суші Землі. Якщо біоспоживання відображає населеність, то енергоспоживання – індустрію країни.

2) рента за використання біосферою. Вона виступає регулятором взаємодії біосфери, людства і країн. Такий вид ренти, надає людству середовище існування з стабільним кліматом – така ж фінансова категорія, як плата за житлову площу з водо-, тепло – і енергопостачання [3, с.426].

3) індекс стійкого розвитку. Також виражається на основі індексу антропогенного навантаження. Він відображає співвідношення щільності реального антропогенного навантаження всієї світової системи (або для окремої країни) до доступної для стійкої біосфери щільності даного навантаження. При стійкому розвитку індекс завжди менший одиниці.

Такий, заключний, третій етап екологізації господарського механізму буде характеризуватися загальним, збалансованим зростанням всіх галузей економіки, соціальної сфери з подальшим відтворенням економіки регіону, приростом природничо-ресурсного потенціалу, створенням інформаційного типу соціально-економічного суспільного устрою.

Таким чином, настання екологічної кризи в регіоні свідчить про завершення розвитку економіки регіону за екстенсивним шляхом і постає потреба переходу на інтенсивний шлях. Для цього слід реалізувати заходи поетапного процесу екологізації господарського механізму регіону. На сьогодні, головна проблема полягає в тому, яким чином здійснюється цей процес, тобто який механізм впровадження в господарську систему екологічних елементів, що включають в себе механізм екологізації.

Висновки. Резюмуючи вище сказане, слід наголосити, що господарський механізм регіону – це складна система інститутів екологічного регулювання, управління та контролю, під дією якого, здійснюється раціональне використання і відтворення природо-

ресурсного потенціалу регіону. В умовах екологічної небезпеки набуває деякі специфічні риси, і тому для кожного регіону повинен бути сформований, свій особливий господарський механізм, який за допомогою розвитку соціальної сфери, структурних зрушень в економіці і відновлення екологічної рівноваги дозволить досягти оптимальних значень показників сталого розвитку регіону, що у свою чергу, забезпечить вихід регіону з кризи.

Література:

1. Генсірук С.А. *Регіональне природокористування: Навч. посібник.* / С.А. Генсірук – Львів: Світ, 1992. - 336 с.
2. Хвесик М.А. *Економіко-правове регулювання природокористування: [Монографія]* / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.
3. Мішенін Є.В. *Організаційно-економічний механізм екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням* / Є.В. Мішенін, Н.В. Мішеніна, І.Є. Ярова // *Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: [монографія]* / за заг. ред. к. е. н., доц. Ю.С. Шипуліної. – Суми: ДД Папірус, 2012. – С. 424-438.
4. Абалкин Л.И. *Хозяйственный механизм развитого социального общества* / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1986. – 263 с.
5. Мандзюк О.М. *Сутність та особливості організаційно-економічного механізму трансформації відносин власності [Текст]* / М.О. Мандзюк // *Вісник національного університету водного господарства та природокористування.* – 2011. – №2. – С. 139-144.
6. Веклич О.О. *Економічний механізм екологічного регулювання в Україні* / О.О. Веклич. – К.: Укр. ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.

References:

1. Hensiruk S.A. *Rehional'ne pryrodokorystuvannya: Navch. posibnyk.* / S. A. Hensiruk – L'viv: Svit, 1992. - 336 s.
2. Khvesyuk M.A. *Ekonomiko-pravove rehulyuvannya pryrodokorystuvannya: [Monohrafiya]* / M.A. Khvesyuk, L.M. Horbach, Yu.P. Kulakovs'kyi. – K.: Kondor, 2004. – 524 s.
3. Mishenin Ye.V. *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm ekolohichno oriyentovanoho upravlinnya pryrodohospodaryuvanniam* / Ye.V. Mishenin, N.V. Mishenina, I.Ye. Yarova // *Mekhanizm upravlinnya potentsialom innovatsiynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv: [monohrafiya]* / za zah. red. k. e. n., dots. Yu.S. Shypulinoyi. – Sumy: DD Papirus, 2012. – S. 424-438.
4. Abalkin L.I. *Khozyaystvennyy mekhanizm razvitogo sotsialnogo obshchestva* / L.I. Abalkin. – M.: Mysl, 1986. – 263 s.
5. Mandzyuk O.M. *Sutnist' ta osoblyvosti orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu transformatsiyi vidnosyn vlasnosti [Tekst]* / M.O. Mandzyuk// *Visnyk natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya.* – 2011. – №2. – S. 139-144.
6. Veklych O. O. *Ekonomichnyy mekhanizm ekolohichnoho rehulyuvannya v Ukrayini* / O. O. Veklych. – K.: Ukr. in-t doslidzhen' navkolyshn'oho seredovyscha i resursiv, 2003. – 88 s.